

Гренджі-Донського (1897-1974). - Ужгород, 1995. - С. 70-72;
Гренджа-Донський В. Твори. - Т. IX. Публіцистика. - Вашингтон:
Карпатський Союз, 1989. - С. 446-449.

⁶⁰Гренджа-Донський В. Твори. - Т. IX. Публіцистика. - С. 2; Гренджа-
Донська Зірка. "Ми є лишень короткі епізоди...". Життя і
творчість Василя Гренджі-Донського. - Ужгород: Срібна Земля,
1993.

⁶¹Вегеш М. Карпатська Україна 1938-1939 років у
загальноєвропейському історичному контексті. - Т. I. -
Ужгород, 1997. - С. 13-14.

⁶²Гренджа-Донський В. Твори. - Т. X. Спогади. Листи. -
Вашингтон: Карпатський Союз, 1988. - С. 168-170.

М.Ю.Токар

СВОЄРІДНІСТЬ ПРОГРАМНИХ ПОЛОЖЕНЬ "ПАРТІЇ НЕВДОВОЛЕНИХ АВТОХТОНІВ (ТУТЕШНЯКІВ)"

Період між двома світовими війнами в Чехословацькій республіці ознаменувався розвитком політичної демократії. Важливу роль у цьому процесі відіграла легітимація багатопартійної системи. Особливого розвитку вона набула в Закарпатті (Підкарпатська Русь), де поряд із загальнодержавними політичними організаціями почалося формування місцевих автономних партій. Однак не всі вони пройшли випробування часом. Крім партій-лідерів, які відігравали неабияку роль у тогочасному політичному житті краю, існували й партії зі своїм баченням перспектив Закарпаття і слабо розвинутою організаційною структурою.

Своєрідною за своєю орієнтацією та баченням майбутнього краю була "Партія невдоволених автохтонів (тутешняків)". (Не плутати з політичною організацією "Автономна партія автохтонів на Підкарпатській Русі", створеної в 1921 році колишнім підполковником австро-угорської армії Аркі Аконем. Найбільшу популярність вона мала в угорських селах. Ця партія стояла на позиціях угорського націоналізму і підтримувала шовіністичну тезу про приєднання Закарпаття до Угорської держави) [1]. Своєю позицію "Партія невдоволених автохтонів (тутешняків)" базувала на слов'янській єдності й спротиві проугорським політичним силам. Основною метою організації, як і в більшості політичних партій краю, була боротьба за автономію Підкарпатської Русі. Однак своєрідністю в цьому плані було те, що ця автономія мала бути складовою частиною, як вони називали, "Середньоевропейської слов'янської держави" або країни, яка б не носила назву однієї або двох пануючих націй [2]. До складу такої країни входили б слов'янські нації цього регіону (чехи, словаки, поляки, русини-українці та ін.), але не як представники незалежних держав, а як автономні одиниці з центральною владою та спільними державними структурами. З іншого боку, лідери партії, в умовах входження Закарпаття до складу Чехословаччини, не виключали можливості перспективного майбутнього автономії як складової частини цієї республіки. Але такий варіант був можливим лише за умови, яка виражалася офіційним гаслом партії: "Або вдоволено жити, або

вмерти". Тому представники партійної організації закликали — "Невдоволені соединяйтесь!" [3].

Взагалі більшість програмних положень мали вигляд пропозицій чи рекомендацій щодо майбутнього управління країною. Програма не дотримувалася стандартної структури, що була притаманна іншим автономним політичним партіям. Організації внутріпартійного життя і політичній діяльності більша увага приділялася в Статуті партії.

У своїй Програмі "автохтони" відводили чільне місце організації державного управління й рівноправності націй. Кожна частина такого державного утворення мала б однакові автономні права, незважаючи на величину її території та кількість національного населення. До загально-державної власності зі спільним користуванням "невдоволені автохтони" відносили єдину банківську систему із мережею місцевих філіалів (п.18), спільне керівництво фінансами та військом [4]. До того ж висувалися й інші вимоги, які мали б впроваджуватися на території всієї держави. Насамперед, це існування державної власності на землю (після обов'язково проведеної земельної реформи — п.38), можливість проведення всенародних і рівноправних виборів (п.27), запровадження єдиної грошової системи (грошова реформа — п.37) та інше [5]. Вимагалось також підпорядкувати державі систему освіти й обмежити втручання до неї приватного сектору (п.29). З іншого боку, необхідно віднести таких фахівців, як інженери та адвокати, оскільки це підвищує якість і відповідальність за результат роботи. До цієї категорії фахових працівників пропонувалося запровадити погодинну оплату праці (п.45)[6].

Велику увагу "автохтони" приділяли правовим відносинам та дисципліні в державі. Однак їхні пропозиції в цій сфері були не цілком зрозумілими. З одного боку, незнання законів повинно було братися до уваги судовими органами (п.53)[7]. З огляду на те, що відсоток неосвіченого й неграмотного населення був дуже високим, ця теза є досить абсурдною. З іншого боку, вимагалось запровадити смертну кару за окремі види злочинів (п.56)[8]. Судові інстанції повинні були знаходитися в кожному населеному пункті, а в містах їх мало бути декілька. Контроль за правом порядком покладался на поліцейські капітанати (п.11) [9].

Ще кілька загальних вимог стосувалися введення пільгового проїзду транспортом (п.66), визнання неділі вихідним днем для працівників усіх галузей (п.74), свободи преси та друку (п.75),

скасвання дня 1 травня як святкового дня (п.81), відокремлення нервової влади від держави (п.58) тощо [10]. На місцях пропонувалося всю владу зосередити в міських і сільських нотаріальних урядах.

Незважаючи на єдине управління військом через координаційну військову раду, кожній автономній одиниці дозволялося утримувати крайові військові корпуси. Служба у війську встановлювалася строком на шість місяців. Причому перші три місяці молоді солдати повинні були проходити учбові заняття, а наступні — вже як повноцінну службу (п.56) [11]. Крім того, до автономних прав відносили проведення власної економічної політики (розбудови промисловості, заводів, фабрик) (п.99). Кожна автономія діставала б право на свій гімн (п.82), місцеву верховну владу — Сейм (п.87) і власне міністерство в Празі як столиці (п.88). Також вказувалося на чітке визначення кордонів (п.86) [12].

Щодо мовного питання, то партійці пропагували розвивати місцеву руську (не російську) мову через видання підручників для шкіль та іншої необхідної літератури. Але треба сказати, що у Програмі досить мало уваги приділено проблемі розвитку культури краю.

Виконання згаданих основних програмних позицій мало б забезпечити, за задумом лідерів партії, "вдоволене" автономне життя краю. Як зазначали представники цієї політичної організації в 1933 році — "Се то! Се нам треба!! Се ми хочемо!!!" [13].

Статут "Партії невдоволених автохтонів (тутешняків)" передбачав дванадцять параграфів, які присвячені внутріпартійній структурі та членству в організації. Перший параграф — "Назва партії" — як бачимо, мав виражати інтереси місцевого населення, яке незадоволене сучасним для них становищем та рівнем життя в суспільстві. Центральний осередок партії знаходився в місті Ужгород (§2) [14]. Керівництво організації складало центральні, окружні та сільські секретаріати (§3) [15]. Відділи секретаріатів розподілялися за національною та релігійною відмінністю. Дозволялося також утворювати відділи на основі фахового представництва (за спеціальностями) (§4) [16]. В наступних параграфах вказувалися обов'язки відділів та позиція партії, яка полягала в пропаганді (і визнаванні) свободи совісті, мирного співжиття народів, вільного вибору віросповідання (§6, п.1-2) [17]. Політична основа партії базувалася на принципах демократичного республіканства й чітково вираженої автономії кожної "історичної" землі (§6, п.3) [18].

Крім згаданих цілей, партія переслідувала й такі, як боротьба проти тероризму в будь-якому його виявленні та підвищення господарського, політичного, культурного й матеріального рівня місцевого населення (§7, п.1-2) [19].

Щодо членства у партії, то у Статуті зазначалося про безперешкодне прийняття до лав організації кожного бажаного "недоволеного автохтона" (§8). Однак члени партії поділялися на дві категорії. До першої групи належали так звані "активні" члени, які займали керівні посади в організації та секретаріатах або ж виконували інші спеціальні доручення. Серед таких можна назвати Михайла Гелебана, Івана Попадича, Юрія Мотоду, Василя Манайла, Олександра Папа, Петра Корпоша та інших. Решта членів партії, яких називали "голосуючими", складала групу прихильників організації та учасників зібрань (§§9-12) [20].

"Партія недоволених автохтонів" не входила до групи популярних політичних організацій, які займали передові місця на політичній арені краю, а тому не могла впливати на ті чи інші зміни в розвитку суспільства. Вона не мала своїх представників у правлячих колах автономії і не відігравала якоїсь значимої ролі у партійних блоках чи передвиборчих об'єднаннях. Програма партії включала в себе загальні положення без конкретизації своєї політичної, економічної і культурної позиції.

В цілому з пропонованих програмних документів та діяльності партії випливає, що "автохтони" були незадоволені своїм положенням у суспільстві, але конкретного виходу з такого становища в тих умовах знайти не могли. Партія не була масовою і не могла існувати довгий час. З одного боку, діяльність такого роду партійної організації підтверджувала демократичність багатопартійної системи в Чехословацькій республіці. Але з іншого, існування партії, яка не мала аніякого впливу на маси та політичне життя краю, вказує на розширення суспільства, політичну та національну невизначеність його представників тощо. Автономізм, який стояв у основі всіх політичних партій краю, був проблемою без вирішення, запитанням без відповіді. Хоча треба відмітити, що деяким політичним силам вдавалося підійти до цієї проблеми дуже серйозно (наприклад, партіям українського спрямування). Інші ж партії просто маніпулювали цим поняттям, використовуючи політичний автономізм у своїх інтересах (наприклад АЗС, РНАП та ін.). Були й такі сили, які не розуміли його суть і скоріше за інерцією висували його на порядок денний як пріоритетне завдання того часу. Все це разом,

звичайно, не могло привести тогочасне суспільство до загальної політичної консолідації. Визаги 30-ті роки ХХ ст. були періодом такого собі своєрідного "природного відбору" політичних організацій, і подальші події показали, які сили спроможні витримати випробування часом.

1. Шляхом Жовтня. Збірник документів. -Т.ІІ. -Ужгород, 1961. - С.503.
2. Програма "Партії недоволених автохтонів (тутешняків)". - Ужгород, 1933// Фонди Закарпатського краєзнавчого музею. -Інв.№ Арх. 2390. -арк.12.
3. Там само.
4. Там само. -арк.12-14.
5. Там само. -арк.16-17.
6. Там само. -арк.17.
7. Там само.
8. Там само.
9. Там само. -арк.13.
10. Там само. -арк.18-19.
11. Там само. -арк.12.
12. Там само. -арк.19.
13. Там само. -арк.12.
14. Статут "Партії недоволених автохтонів (тутешняків)"//Фонди ЗКМ. -Інв. № Арх. 2390. -арк.21.
15. Там само.
16. Там само.
17. Там само.
18. Там само.
19. Там само. -арк.22.
20. Там само.